

На сучасному етапі науково-технічної революції українська поезія зазнає сильного впливу публіцистики, мови масової інформації. У поезії і в газеті з'являються спільні теми. Здебільшого саме через публіцистику слова і словосполучення різних сфер науково-технічного спілкування широко залучаються до поетичного мовлення. Вони сприяють відображенню типового з навколишньої дійсності, набуваючи разом з тим відчутної естетичної спрямованості.

Засоби науково-технічної номінації вводяться в контексти поетичного мовлення насамперед для відтворення широкої панорами героїчних трудових буднів радянської людини. Образ сучасника, що створюється за допомогою вдалого слововживання, маємо, наприклад, у вірші С. Тельнюка «Вертольотчики»:

Тільки голос в навушниках — мов із
космосу вість.
Мов у всесвіт запущений, вилітає МІ-6¹.

В. Маяковський, здається, перший запровадив абрєвіатури в поезії. Тепер вони стали в ній повсякденним явищем. Цитований вірш С. Тельнюка—один з віршів циклу «Листи з БАМу», в яких поет оспівує «сонця електричну грушу», «лепів струни срібні», «тисячоватну силу», «сталь і бетон», «трактори трельовочні», «бульдозери», «хлопчаків з бензопилками в руках», «супутник, що світиться вгорі над зірками», «гальванопластику зими», «крани», «екскаватори» і, звичайно, «колієукладачі».

Слова і вирази науково-технічного мовлення, таким чином, стають у віршованих текстах важливим засобом реалізації різних відтінків експресії, захоплення всім тим, що було досягнуте в ході науково-технічного прогресу; оспівуються промислові гіганти (КамАЗ, Атоммаш), будови віку (БАМ), могутні лінії електропередач і газопроводів, освоєння космосу (супутник, орбіта, ракета).

У космічний вік земля уже не здається такою великою. Через те Б. Олійник, виявляючи неабияку винахідливість у тому, щоб відбити пульс часу, не вагаючись, говорить і про себе і про нашого сучасника взагалі:

Продираюся полозом
Крізь міста і ліани рік,
Посковзнувшись на полюсі,
Падаю на екваторі².

Під пером поета географічні терміни конкретизуються і зазнають таких образних змін, які відповідають його задумові — показати землю в потрібних, за його ж словами, «масштабах».

Але сучасні поети не проти і традиційних образів, незважаючи на те, що

Стрибог на поїзд пересів
і вже дахи струсилих від соломи,—
тут за щитом смарагдових лісів
моїх жар-птиць блакитні космодроми³.

Л. Костенко переосмислює не тільки слово *космодром*, але і *космічний апарат*, *планетарний* (*планетарно сині очі*). Поетеса, римуючи *планети*, *ракети* і... *ранети*, жартівливо зазначає: «Діло звичне — міжпланетні мандри». Таке поєднання традиційних поетизмів, звичних побутових предметів (хоч і вжитих метафорично: *поїзд*, *дах*, *солома*, *ранет*), «вічних» реалій природи, завжди близьких людському серцю, з реаліями і явищами науково-технічного прогресу «отеплює» останні. Для людини ХХ ст. вони стають дорогими і природними. В українській поезії подібні «сплави» характерні для багатьох поетів, особливо для Д. Павличка, Л. Костенко, В. Коротича, М. Вінграновського, І. Драча. У останнього, до

¹ Тельнюк С. Робота. — К., 1976, с. 16.

² Олійник Б. Істина. — К., 1976, с. 61.

³ Костенко Л. Неповторність. — К., 1980, с. 8.

речі, теж є свої сучасні «жар-птиці», і він римує *ракети* і *ранети*.

Примушувати Стрибога пересісти на поїзд, садовити жар-птиць на космодроми, та ще й блакитні (тобто на озера), можливо тільки в поезії, але і в ній лише після того, коли і космос, і атом, і інші терміни значно змінюють своє семантичне наповнення. Атом стає символом ХХ ст. — атомного віку (як раніше були золотий, срібний, мідний, залізний — насамперед у фольклорі, вік пару, вік електрики — в публіцистиці). Атом — це сучасність не тільки з усіма досягненнями прогресу, але і з небезпеками, що чигають на людство з боку імперіалістів і атомних маньяків. Пор. «Атомні прелюди» — назву поетичної збірки М. Вінграновського з його віршами відповідного змісту.

Науково-технічна революція проникає і в побут. У розмовній мові і в художній прозі, наприклад, *телевізор*, *транзистор* уже давно втратили зв'язок із своєю термінологічною системою, стали чимось зовсім звичайним, повсякденним. Для газети, радіо- і телемовлення і художнього твору найважливішим виявилось те, що телевізор має *голубий екран*, а не те, що його основною частиною є «приймальна електронно-променева трубка (кінескоп)». Так у мові засобів масової комунікації виник образ телевізора — *голубий екран* з позитивним оцінним забарвленням, а як його дальший розвиток — і *голубий вогник*, образ святкової розважальної телепрограми. Обидва образи широко використовуються і в художньому стилі. Але поети пішли ще далі. Предмети нового побуту в поезії часто персоніфікуються, одушевляються, набувають суто людських рис. Пор. хоча б у М. Вінграновського:

Телевізор у футболі
Переплескує долоні⁴.

У сучасній поезії терміни або й образи найвеличніших технічних досягнень сучасності часто зіставляються з лексикою побутовою чи й виразно зниженого забарвлення. Найнесподіваніші протиставлення і неймовірні, здавалося б, порівняння знаходимо, зокрема, у творах І. Драча: «од вітряків до полиску ракет», «бо якорі космічної ракети вросли в народ — навічно, аж іржаво», «кому — модерні кастети, кому — фотонні ракети». На перший погляд, відбувається повна й цілковита «дегероїзація» найважливіших досягнень науково-технічної революції. Але це тільки перше враження. Вдумуючись у рядки ліричних віршів поета, переконуємося, що він захоплюється успіхами нашої країни в підкоренні космічного простору, що він схиляється перед зухвалим духом людей, які скинули вагу земного тяжіння. Звідси й такі зіставлення — теж несподівані, але вже зовсім іншого плану: «ракету ми зробили з хліба й сліз», «а стартовий майдан був величезним серцем».

Разом з тим виробничі механізми, що полегшують важку працю людини, засоби механізації і автоматизації виступають іноді у вигляді казкових міфічних створінь, що вражають уяву людини своєю могутністю, точністю виконуваних операцій. Поетизація виробничих процесів орієнтована в такому разі на художню місткість книжно-поетичних і навіть застарілих слів. «Запливає комбайн у калюжу, як Ноїв ковчег», «І пагорб, поглянувши у небо — «оце б дошу, — промовив сам до себе», — пише Б. Олійник. «Руками витвореною твердю», «рукотворним світлом» називає С. Тельнюк залізний острів нафтовиків біля Баку. «Несе в космічному просторі моєї мислі дивну плоть», — говорить про штучний супутник Д. Павличко. У своїй ліриці, особливо філософській, І. Драч не уникає книжних слів і виразів, пов'язаних з церковною традицією, з певними літературними ремінісценціями, докорінно переосмислюючи їх на тлі назв сучасних науково-технічних реалій. Пор.: «Хай руки святяться несхибні» («Хай святиться ім'я твоє!»), «мої гріхи пекельні», «розвергнути», «нагорній» («нагорня проповідь»), «терми хвороб», «на Голгофу я спішу в заклятті», «даждь зцілення — я ж твого слова пастир», «порох тлінний», «день у скверні», «десять літ пречистих», «суєти потік», «грядуща нам пора» і т. ін.

Для творів С. Тельнюка характерна добре відчутна конкретність образів. До неї часто вдається і Б. Олійник. У наведених вище прикладах з їх поезій конкретних іменників більше, ніж абстрактних. А предмети, позначувані такими іменниками, в поезії ніби сприймаються нами і зором, і на слух, і на дотик. У цьому полягає приваблива простота багатьох віршів

⁴ Вінграновський М. Поезії. — К., 1971, с. 147.

С. Тельнюка. Але і поети, що віддають перевагу складній, багатоплановій символіці, яка допускає навіть різночитання — І. Драч, Л. Костенко, Д. Павличко та ін., конкретні у своєму ставленні до техніки і складних понять сучасного світу, в своїх почуттях і відчуттях. Дуже виразно про цю особливість поезії епохи науково-технічної революції пише В. Коротич:

Я зневажаю слово «взагалі»,
Не «взагалі народ», не мляві тіні,
Не «взагалі земля», а гром землі
У коренів химерному сплетінні.
Не «взагалі поезія», а ти,
І я,
І він.
Усі несхожі надто.
Не «космос взагалі», а космонавти.
Не «всесвіт», а — у всесвіті світи⁵.

Коротше, використовуючи яскраві поєднання розмовної і книжної лексики, цю ж думку висловив Б. Олійник:

Хоч гопки скач, хоч сядь та плач...
Щось воно не те, — подумалося, —
«Сей світ», «той світ» — надто вже
абстрактні категорії⁶.

Широке вживання розмовної і термінологічної лексики в усіх жанрах сучасної поезії — від філософської і громадянської до інтимної лірики зближує її мову з мовою публіцистики, веде до дальшої демократизації літератури і культури взагалі. Великим майстром щодо використання термінології і назв реалій науково-технічної революції саме в інтимній ліриці є, зокрема, Л. Костенко. *Космодром, космічні траси, галактики, астероїд, планети, небесні тіла, всесвіт, туманності* і т. д. — це тільки те, що пов'язане з космосом. А скільки фізичної, технічної, медичної та іншої термінології вживає поетеса в несподіваних поєднаннях (узяти хоча б «екологічний зойк»)! Ознаки сучасності в дивних сплетіннях можна побачити в усіх її віршах на вічні теми добра і зла, життя й смерті, честі і безчестя, війни і миру, любові до Вітчизни, прагнень і надій людського «я»:

І місячну сонату уже створив Бетховен,
І тінь місяцехода вже зорям не чужа⁷.

Ось як термін *місяцехід*, створений з елементів рідної мови за звичайними законами словоскладання, без усяких труднощів перейшов з текстів масової інформації до художнього стилю. До цього він так само легко ввійшов і в наше усне повсякденне мовлення.

У вірші «Пісенька про космічного гостя» поетеса, можливо, вперше в сучасній ліричній поезії створює за допомогою космічної термінології колорит гумору або й навіть легкої іронії. В цьому вірші термінологія вже, мабуть, зовсім «одомашнена». Таким чином, за висловлюванням В. Л. Карпової, «в результаті взаємодії з елементами різних функціональних стилів відбувається своєрідна експресивна детермінологізація раніше нейтральних «безпристрасних» термінів. Вони набувають більш чи менш яскраво вираженого емоційного і психологічного забарвлення»⁸. Як вказував О. О. Реформатський, терміни немов «загоряються стилістично», взаємодіючи з розмовно-побутовими словами. А ось до розм. *заскочу* і поет. *смарагдовий* додаються ще й усномовні синтаксичні конструкції, розмовна ритмомелодика:

Апарат космічний загуркоче,
Пропливе смарагдовий кортеж.
— Добре, я коли-небудь заскочу.
Ти в якій галактиці живеш?⁹

⁵ Коротич В. Течія. — К., 1965, с. 108.

⁶ Олійник Б. Знач. праця, с. 283.

⁷ Костенко Л. Знач. праця, с. 72.

⁸ Науково-технічний прогрес і мова. — К., 1978, с. 139.

⁹ Костенко Л. Знач. праця, с. 108.

Наступний крок — включення термінології в «святая-святых» ліричної поезії, в любовну лірику — робить Д. Павличко. Створені за допомогою термінів образи, в яких, звичайно, відіграють важливу роль і традиційні «реалії», вражають своєю свіжістю, пристрасністю справді сучасної людини:

Поцілунок —
Це невагомість. Легкі і прозорі
Стали печалі й турботи. Земля
Нас відпустила. Ми вийшли між зорі,
Мов космонавти із корабля.
Не відпускай мене. Зоряна пуща
Може поглинути. Дай же уста!¹⁰

І в багатьох інших віршах поета *орбіти, пропелери, мембрани, сонячні світи, вертольоти, ракети, планети, всесвіт* і навіть *літаючі блюдця* підпорядковані в контексті любові до жінки, до традиційної «прекрасної дами», до жіночої вроди.

Сучасну поезію та науково-популярні або публіцистичні тексти зближує іноді ще й такий ніби зовнішній, але аж ніяк не формальний момент: наявність виносок і коментарів. У поетичних збірках дедалі частіше з'являються посторінкові виноски, що пояснюють ті чи інші слова, дати, крилаті вирази тощо. Цей характерний прийом наукового стилю використовується, зокрема, і в згадуваному вище циклі віршів С. Тельнюка «Листи з БАМу». Поет особисто бував на «будові віку» й часто вживає терміни, поширені в мові будівників великої магістралі країни, місцеві сибірські слова, географічні назви, імена і прізвища кращих учасників будівництва. При цьому він вважав за потрібне пояснити такі слова, як *саранки, леп, хлист, летяга, МІ-6, стелюх, черемша, Таюра, Юхта, Дусе-Алінь, Ургал, Півань* та ін. Наприклад: «*Хлист* (вільшаний або березовий) прив'язують до вагончика, щоб його при транспортуванні вертольотом не так вигойдувало». Дуже показові публіцистичною спрямованістю більш загальні примітки й коментарі поета: «У січні-лютому 1974 року 17 першопрохідців... проклали через тайгу зимову дорогу [зимник] довжиною в 64 км [від Усть-Кута до майбутнього селища Зоряного на березі Таюри]». Ще в іншій виносці відзначається, що «П. П. Рязанов (1915—1974) — один з дослідників траси БАМу». Тим самим посилюється безпосередня інформативність поезії епохи науково-технічної революції.

Аналіз уживання термінології в поезії дозволяє зробити кілька висновків і рекомендацій у плані культури мови. Метафоризація терміна не повинна призводити до повного або й часткового викривлення його значення. Не слід вживати термін без справжньої потреби або у формі, спотвореній псевдонародною етимологією — навіть у гумористичних віршах це слід розглядати як застарілий, примітивний прийом. Треба також уникати надмірного захоплення термінологією в поезії. І в епоху науково-технічної революції не слід абсолютизувати її значення для сучасної поезії. Нові образно-художні засоби повинні збагачувати загальний поетичний арсенал, а не підміняти собою старі, традиційні.

¹⁰ Павличко Д. Таємниця твого обличчя. — К., 1979, с. 42.